

“Народний Малахій”. У цих творах, і передусім у “Патетичній сонаті”, М.Куліш створив новий стиль, новий канон української драматургії – сюрреалістичний та історіософічний, оприлюднивши несподівану музикальну чітку цілісність.

подаючи статті про О.Ольжича та М.Куліша, хочемо привернути увагу читача до літературно-критичного доробку Ю.Косача, прикметного цілком оригінальним стилем, лише йому властивим глибоким проникненням у сутність літературних явищ, умінням належного поцінування окремих постатей. Не менш важливі і його статті про зарубіжні літератури та переклади.

Юрій Косач

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Пам'ятаю 1934 рік у Празі, в Атенах української еміграційної поезії, весняний легіт із садів біля Клементинум. Оце вийшов з бібліотеки русявий, високий юнак із прозорими очима, з дівочою, ніжною посмішкою, увесь – предивна злагода. Хотілось, за звичкою, прирівняти – ким міг би бути цей юнак? Спудеем Київської Академії? Вагантом Середньовіччя, що мандрує, шукаючи правди, по шляхах Франконії й Чеського Лісу? Джурою лицарським хрестоносця Танкреда? Але ні, може швидше був би він товаришем Бояна, або другом у дружині вікінга – русявого Гаральда, поета норманського, що засилав сватів до дочки нашого світлого Ярослава у красні київські сади...

Олег Ольжич – це таки справді наше золотаве раннє Середньовіччя. Мужня лагідність, дівоча чистість і характерність гридня, криця й троянди, усміх світанку Імперії й відсвіт леца обосічного меча дружинникового, вихор походу й прозолоть в келії мислителя.

Ольжич – автохтон нашої духовності, але не лиш сучасної доби, не лиш Шевченкової, а, парафразуймо слова його вчителя археології – В. Щербаківського, сказані про нашу націю взагалі – “автохтон на своїй землі не від VI в. по Р. Хр., тільки ж від неоліту, тобто не менше 5.000 літ”.

Ольжич – відсвіт нашої вічності. Це український дух, що застиг на мить в своїй безупинній вібрації й обрав собі речником цього юнака – сина мелодійного О. Олесья, нащадка козацького слобожанського роду Кандиб. Обрав собі на мить – бо чи ж не миттю було це коротке як блискавиця, як відблиск, творче життя О. Ольжича?

Quem di diligunt, adolescens moritur, – говорив Плавт (кого боги люблять, той молодим умирає). Про це ми знаємо з прикладів: Моцарт, Кляйст, Байрон, Шеллі, Лермонтов. І самий Ольжич прозоро писав колись, що таким як він, “не дано до тридцятого року прожити”. Прожив він по цьому вирокові собі ще декілька років, щоб умерти мучеником-героєм в німецькому казематі.

В якихсь книгах вічності, в списках, вибраних богами, призначено було О. Ольжичеві стати поетом *Ukrainae militantis*, поетом міждіб'я 1917-1939, просто українським поетом.

Подається за: *Літопис політв'язня*. – Мюнхен, 1946. – Ч. 1. – С. 13-16.

Бо хоч було три Ольжичі – один – доктор археології, талановитий дослідник неолітичної доби, клопітливий учений; другий – політик, бойовий журналіст, невтомний пропагандист, організатор, для мене особисто й певно для багатьох, – Ольжич, це перш за все поет, автор “Ріні”, “Веж”, і “Підзамча”. Правда, поет, у якого творчість і біографія одноцілі. Писав як жив, жив як писав. Скромно, просто й героїчно. Зовсім не схожо на тих поетів, на цю більшість поетів, що пишуть героїчно, але живуть усе життя філістрами. Але ця Ольжичева послідовність біографії й творчості не романтична, не з байронівської ненависті до плаского життя, навіть не елегійність такого Андре Шен’є, що дожидав смерті як *necessite dure*, (твердої конечності), – як визволення з *pesant esclavage* (в’язучого невільництва) життя. Ольжич – людина зі світоглядом Середньовіччя. Із тим натхненно-діточим, первісним і кришталіно-чистим світоглядом лицаря-поета, що про нього говорить нам вірш франконського міннезінгера з XIII ст.:

Sohn, wean du Schildes Recht und Pflicht
ergründen willst, sei wohlgezogen,
getreu und mild and kühn und schlicht,
dann hast den Schild du nicht betrogen.

Так, Ольжич не обманув свого гербу. Середньовіччя передало нам чудесну легенду про св. Граалю – чашу, що до неї Йосиф з Ариматеї збирав кров Спасителя підчас розп’яття. Ця чаша, за легендою, переховується “На чудесній горі Монсальват, а сторожами її найпобожніші й найшляхетніші лицарі, вибрані з грона лицарів Круглого Стола. Бути вартівничим Граалю – було мрією кожного лицаря, зокрема лицаря-трувера, поета”.

Св. Грааль – це Ольжичівська тема. Його Грааль – Володимирів Тризуб і служба йому в духовій чистоті, проникновенності, вірності, та й у радості з життя, радості з доби “суворої мов вовчиця”, радості навіть із смерті “в шинелі сірій від гранати”!

Служба ця тисячолітня, позачасова. Ось тому праісторичні “археологічні” мотиви поезії Ольжича не випадкові, зовсім не зв’язані з його професією археолога-дослідника. Як і француз Ередія, що писав свої історичні сонети, сидючи весь час в паризькій Ecole des chartes (школі актів), в пилі хартії і старих документів, Ольжич забував про час. Минуле й сьогодні були для нього одним поняттям; вчора-сьогодні-завтра – це тільки умовний поділ великого Безперервного, що ним є буття нації. Ольжич писав про Скитів, про Готів, Галів, Гунів, але в історії це все були сьогоднішні люди, бо для Ольжича люди й земля не мінялись, не мінялись і їхні пристрасті й чесноти, мінялись тільки назви й форми. В цьому просторі позачасовості, в просторі історії, що є одним, суворим гуркотом недобрих вітрів і бруком єдино чистих, вірних мечів – Ольжичева служба в притворах готичного собору України, служба від народження першого вірша до смерті. Як у норманського Скальда, як у трубадура Бертрана де Борна чи невідомого автора “Слова о Полку” – людей середньовічної формації, так і в О. Ольжича поезія була підсвідомим, але конечним виявом суцільної життєвої концепції, а саме життя не мислилось інакше, як невгавне палання, повинність, боротьба й офіра в ім’я Правди.

Поезію Ольжичеву не можна вбрати в рамки групи, школи, напрямку. Навіть сліди учнівства його хоч би й у Леконта де Лілля, Ж. М. Ередія, М. Гумільова, Б. Мюнхгаузена, в українських неокласиків тощо дуже незначні. Хтось із його сучасників теж писав – і про “легіони” й про скитів і про щастя вмерти за ідеал спільноти, хтось декламував і прокламував, і бряжчав мечами. Але ці мечі

були паперові, а Ольжич стояв у гроні сучасників прозоро самотній – і прозоро правдивий. Бойова філософія його сучасників була іноді тільки відгомном на модні течії, натхненням наосліп підпорядкованим вимогам пропаганди; філософія ж Ольжичевої поезії була його органічна філософія, його віршування було його власним становищем не згори накиненим. Звідси криштальна ясність його вірша, його вражаюча простота, аскетична замкненість і довершеність форми. І рівні як прошарки ріні, що лягають один на одного тягом століть у надрі нашої землі, лягають у Ольжича вірш за віршем, тема за темою; варіант за варіантом. В. Радзикович називав ці вірші “перебиранням у долоні коштовних камінців”. Але ні – це не мертві “слова на камені”: це гасла покоління України доби після великого 1917, це формули його ідеалів, на античний зразок, висловлені із залізною лапідарністю, це служба расі, міфіві, крові, землі, служба словом. Така поезія це не розвага, не втеча в ліричну мелодійність, не пишнота словесного малювання. Поезія О. Ольжича, бойового поета покоління наступу, парадоксально, не для нас. Вона й не для естетизуючої еліти. Вона для ілістичної, позапросторної й позачасової спільноти, нації духової. Програмові, гостро актуальні твори Ольжичеві не вдавались, але навіть було йому писати поему про Городок, коли Білас і Данилишин – герої доби жили в Ольжича з виразністю різьби в його віршах на “археологічні” теми. Його римські сенатори, що трусливо видавали ворогові на поталу місто, це ж були опортуністи зі старшої генерації сучасного громадянства, а легіонери з їх смертю на кордонах імперії Цезарів, це ж фаланга молодих українських бійців, що серед них жив і діяв Ольжич, їхній політичний керманіч і одностудець. Ось така сила Ольжичевого образу, хвилинного й водночас вічного.

Звичайно, творчість Ольжича деякими гранями зустрічається з творчістю сучасної доби. Закономірність діє в розвитку культури нації. На кожному духовому явищі видно зв'язки цього явища з поточністю й з традицією. Нагадаймо, що в тих же Атенах української еміграційної поезії – в Празі, творили такі майстри, як Ю. Дараган, О. Стефанович, Є. Маланюк, Г. Мазуренко, О. Теліга, Л. Мосендз, з цим же середовищем був зв'язаний і Ю. Липа, а величезну роль у формуванні світогляду цієї усієї плеяди відіграв і як ідеолог, і як літературний критик – Д. Донцов. Як наймолодший з цієї групи, Ольжич (нар. 1907) був пересемником багатьох ідеологічних і літературних настановлень плеяди “трагічних оптимістів”, подекуди був він її блискучим епілогом у той час, коли інші ставали лиш її блискучими... епігонами. Цікаво простежити вплив О. Ольжича на наймолодшу українську поезію. Річ дивна, що ця скромна й самітна людина, позбавлена яких-небудь аспірацій бути “командором літературної школи” викликала проте цілий напрямок, який ми назвали б не зовсім може вдало неоготичним. Учні Ольжича, це в першу чергу: О. Лятуринська (“Княжа емаль”), М. Асканич, А. Гарасевич, Р. Могіш, І. Ірлявський. Але з другого боку він переростає цю групу і відділяється від неї саме завдяки згаданій вже своїй цілковитій позачасовості. О. Ольжич не є поетом еміграції й навіть не бардом однієї якоїсь групи, його творчість – не результат мислевих спекуляцій, не висновок із прийнятих заłoжен, не антитеза марксівській чи просвітянсько-народницькій тезі, чим є творчість Маланюка чи публіцистична діяльність Донцова. Ольжичева сила в інтегральній синтетичній суцільності його світогляду, в його закінченій і чіткій, мистецькій концепції. Перший і останній його вірш не різняться між собою нічим в ідейному наснаженні й майстерності. Ольжич з'явився в українській літературі явищем відразу наскрізь скристалізованим і зовсім новим, оскільки чужі йому були хитання і шукання сучасників за фатальним секретом прославленого взаємовідношення “форми – змісту”, новим, поскільки він несподівано твердо нав'язував увірваний зв'язок не тільки

з українською поезією ближчою і дальшою, але з такими віддаленими й сливе зовсім забутими зонами творчого імпульсу, як наше Середньовіччя. При чому Середньовіччя, готика для нього, це не романтична костюмерія в стилі такого В. Гюго, а готика як джерело світогляду, як духове підсоння.

Поет з душею прадавнього анта, Олегового дружинника з тих, що ходили з Віщим підкоряти Царгород і Табарістан, з душею Митуси, барда короля – воїна Данила.

Поет із мистецько-філософськими зацікавленнями ще ширшого, бо й вселюдського круга, поет із первнями душі трубадура й мінезингера з їхнім славленням вічної *virtus* (мужність) лицарської, шукальництвом строгої правди Жизні.

Поет без співної погожості, без барвистості півдня, поет суворої, вовчої доби, суворого підсоння і суворого призначення. Поет не “степової Еллади”, а північного гіперборейського Риму, вартівничий не краси, а законів, що призначення свобідної людини бачать у вірності її міфіві спільноти.

Поет, що “вмер тихо як спів”, за його ж висловом, умер послідовно й гордо, відзвучавши своєю смертю, як останній ямб дзвінкого вірша. Вмер під важкою стопою доби, що її так любив, яка ввижалась йому “шістнадцятим сторіччям” – кривавим і жорстоким, але вагітним загравою далекого ще відродження.

Ренесанс Заходу пам’ятав про Кретьєна де Труа, Вольфрама Ешенбаха, Роджера Бекона й інших людей Середньовіччя, що в цій темній і трудній добі горіли за правдою. Без пориву готики д’горі, до джерела вічного – до Бога, немислимий був і визвіл людини для її повнотворчого Життя. Так і люди прийдешнього українського відродження не забудуть і О. Ольжича, лицаря-поета, людину готичного горіння.

СЛОВО ПРО МИКОЛУ КУЛІША

I

Ім’я драматурга Миколи Куліша щораз частіше лунає за поточного періоду, коли підбиваються підсумки останніх двадцяти п’яти років українського письменства. І то не лиш завдяки тому, що біографія цього автора проста й гострозакінчена, мов лет стріли, біографія поета-героя. Не лиш тому, що це ім’я востає суцільно в бурхливу й пребагату епоху дискусії про “фавстівську Європу”, справи навкруги Вапліте, театру Курбаса й літературно-політичної діяльності М. Хвильового.

Що більше віддаляємось від того “штурмунддранг”-івського періоду новітньої української літератури, що більше час сублімує вартості того періоду, тим важливішою стає проблема Куліша і його театру, як події, без сумніву, переломової й, в історичному аспекті, вагітної перспективами.

М. Хвильовий, вповні розуміючи революційність явища М. Куліша, зовсім правильно писав на полях дискусії, що вибухла з приводу постанови Кулішевих комедій:

Подається за: *Львівські вісті*. – 30.12.1943; 31.12.1943; 3.01.1944; 5.01.1944.